

sobu realizacji. Dyskutanci doszli do dość zgodnej opinii, iż gwarancje te były jedynie *bluffem* politycznym, nie pociągnęły za sobą żadnych posunięć wojskowych, a rząd Chamberlaina — udzielając ich w marcu 1939 r. — grał jedynie na zwłokę; liczył, iż powstrzymają one zapędy Hitlera. Stało się jednak inaczej.

Dyskutowano też na temat pozycji Wielkiej Brytanii w stosunkach Niemiec z państwami trzecimi.

Kończąc obrady prof. A. Czubiński stwierdził, iż konferencja wniosła wiele interesujących spostrzeżeń i uwag w sprawie relacji polsko-brytyjskich w okresie przed wybuchem II wojny światowej. Udział przedstawicieli historyków brytyjskich pozwolił zapoznać się z inną — niż w polskiej historiografii — interpretacją wielu problemów.

Wiesław Maćkowiak

ŚLĄZACY, KASZUBI, MAZURZY I WARMIACY:
PROBLEMY IDENTYFIKACJI NARODOWEJ I REGIONALNEJ —
KONFERENCJA NAUKOWA

W lutym 1988 r. powstał działający przy Instytucie Zachodnim Niezależny Ogólnopolski Zespół Socjologów ds. Ludności Rodzimej. Skupia on piętnastu socjologów z szeregu ośrodków naukowych (Kraków, Wrocław, Opolo, Poznań, Warszawa, Gdańsk i Olsztyn), którzy prowadzą badania terenowe w społecznościach ludności rodzimej. Genezy powstania Zespołu upatrywać należy w dyskusji grupy socjologów, uczestników VII Ogólnopolskiego Zjazdu Socjologów, który odbył się we wrześniu 1986 r. we Wrocławiu. Jedną z sekcji Zjazdu poświęconą była analizie przemian społecznych dokonujących się na Ziemiach Zachodnich i Północnych. W trakcie jej obrad zaprezentowano referaty poświęcone ludności rodzimej Śląska i Mazur. Postanowiono wówczas, że warto stworzyć zespół socjologów, który byłby platformą wymiany doświadczeń wynikających z badań terenowych oraz stwarzał miejsce dla dyskusji metodologicznych.

Poczynając od lutego 1988 r. uczestnicy zespołu spotykali się co 2-3 miesiące na kolejnych zebraniach, w trakcie których podstawą do dyskusji były wystąpienia poszczególnych jego członków.

Podsumowaniem dotychczasowych ustaleń badawczych Zespołu była zorganizowana w Instytucie Zachodnim konferencja naukowa w dnia 7-8 grudnia 1989 r. pt. *Ślązacy, Kaszubi, Mazurzy i Warmiacy — problemy identyfikacji narodowej i regionalnej*.

Otwierając obrady prof. Antoni Czubiński, dyrektor Instytutu Zachodniego zauważył, iż konferencja dotyczy złożonego i bolesnego problemu naszej najnowszej historii. Wyraził nadzieję, że obrady przyczynią się do pełniejszego zrozumienia losów i dylematów, przed którymi stoją Ślązacy, Kaszubi, Mazurzy i Warmiacy.

Konferencję zainaugurowały dwa wystąpienia analizujące sytuację na Śląsku Opolskim. Mgr Danuta Berlińska i mgr Franciszek Jonderko przedstawili główne ustalenia prowadzonych przez zespół socjologów z Instytutu Śląskiego w Opolu badań terenowych. D. Berlińska w referacie zatytułowanym *Ślązacy jako wspólnota regionalna* skupiła się na analizie ciągłości tradycji śląskiej oraz przyczynach nińskiej pozycji społecznej Ślázaków. F. Jonderko skupił uwagę słuchaczy na ukazaniu dystansu społecznego, który dzieli nadal ludność rodzimą i napływową. Pro-

blem ten przedstawił w wystąpieniu zatytułowanym *Stereotypy etniczne. Uwarunkowania ich kształtowania na Śląsku Opolskim*.

Analiza przemian świadomości społecznej Kaszubów była przedmiotem wystąpienia mgr Henryka Galusa *Kaszubi w zbiorowości społecznej Pomorza po 1945 roku — kontynuacja tożsamości* oraz doc. dr hab. Marka Latoszka *Rozmieszczenie i liczebność Kaszubów w świetle kryteriów identyfikacyjno-tożsamościowych*.

Wystąpienia te, podobnie jak referaty dotyczące sytuacji na Śląsku Opolskim, wywołały ożywioną dyskusję. Prof. dr Krzysztof Kwaśniewski zwrócił uwagę na metodologiczne aspekty prowadzonych badań oraz zanalizował czynniki, które powodowały odrzucenie przez przybyszów z Polski kultury śląskiej, co było źródłem wielu konfliktów i uprzedzeń. Doc. M. Latoszek stwierdził natomiast, iż zanik tradycji śląskiej oznacza odejście od polskości. Odbywa się to ze szkodą dla samych Ślązaków, jak i Polaków. Czynnikiem, który w decydujący sposób dezintegruje tę społeczność oraz osłabia jej poczucie tożsamości jest masowa emigracja do RFN.

Prof. dr Andrzej Kwilecki zwrócił uwagę na konieczność rozróżnienia między stereotypem a wzorem oraz ukazał złożoność sytuacji społecznej, politycznej, gospodarczej i emocjonalnej z jaką zetknęła się ludność rodzima po 1945 r.

W drugim dniu obrad skupiono swe zainteresowania na Mazurach i Warmiakach. Dr Andrzej Sakson w swym referacie *Przemiany świadomości narodowej Mazurów* ukazał m.in. przydatność w analizie przemian świadomości narodowej teorii grup pogranicza społecznego. Prof. dr Anna Szyfer w swym wystąpieniu *Warmiacy — tożsamość kulturowa a procesy integracji społecznej* ukazała czynniki wpływające na silne poczucie tożsamości grupowej Warmiaków.

Mgr Bożena Domagała zaprezentowała wynik badań terenowych w wystąpieniu pt. *Migracje jako czynnik zmiany społecznej na przykładzie warmińskiej społeczności wiejskiej*.

Na zakończenie konferencji ponownie wrócono do problematyki śląskiej. Dr Maria Szmaja wygłosiła referat *Identyfikacja narodowa Ślązaków*, a mgr Teresa Soldra-Gwiżdż — *Transmisja międzypokoleniowa elementów tradycji grupowej Ślązaków*.

Znaczna część zaprezentowanych na konferencji wystąpień zamieszczona jest w tym numerze „Przeglądu Zachodniego”. Konferencji towarzyszyło duże zainteresowanie środków masowego przekazu (prasy, radia i telewizji).

W przerwie obrad dokonano otwarcia wystawy *Druki mazurskie z XVIII - XX wieku* ze zbiorów Andrzeja Saksona.

Kierując się obywatelską troską, członkowie zespołu zgromadzeni na poznańskiej konferencji postanowili sformułować „Stanowisko Niezależnego Ogólnopolskiego Zespołu Socjologów w sprawie sytuacji ludności rodzimej na Ziemiach Zachodnich i Północnych”. W styczniu 1990 r. przesłano je do władz państwowych, organizacji społeczno-politycznych, środków masowego przekazu oraz osób zainteresowanych.

Stanowisko NOZS^x w sprawie sytuacji ludności rodzimej na Ziemiach Zachodnich i Północnych

Niezależny Ogólnopolski Zespół Socjologów ds. ludności rodzimej na Ziemiach Zachodnich i Północnych ze względu na prowadzone badania empiryczne i ich wyniki, a także refleksję obywatelską nad losami Ślązaków, Mazurów, Warmiaków i Kaszubów czuje potrzebę

^x Niezależnego Ogólnopolskiego Zespołu Socjologów

wyrażenia swojej opinii na temat sytuacji tych grup i wynikających z niej zagrożeń dla nich i dla kraju.

W okresie powojennym polityka władz PRL w odniesieniu do kresów zachodnich Polski i ich mieszkańców oparta była na błędnych założeniach i pełna sprzeczności. Akceptowano założenie nieodwracalności hegemonii ZSRR w Europie Środkowej i Wschodniej oraz instrumentalnie posługiwano się pojęciem jednorodności narodowej. W konsekwencji zabrakło miejsca nie tylko dla uznania Ukraińców i Żydów, lecz także dla odrębności regionalno-etnicznej ludności rodzimej, która ukształtowała się w wyniku odmiennych losów historycznych. Ludność ta trwała przez wieki przy własnej tożsamości kulturowej, polskiej, a zwłaszcza regionalnej. Polityka władz wobec tych obszarów była *de facto* kolonizatorska, co wyrażało się w braku inwestowania i pielęgnowania przejętego majątku i doprowadziło do dekapitalizacji przemysłu, degradacji środowiska naturalnego, zniszczenia infrastruktury cywilizacyjno-kulturowej. W stosunku do społeczności regionalnej zastosowano asymilatorskie zabiegi. Dotyczy to nie tylko tak znanych faktów jak weryfikacja narodowa, lecz także ubezwłasnowolnienia społeczności poprzez likwidację instytucji samorządowych i stowarzyszeń, prasy regionalnej oraz instytucji kultury pielęgnującej tożsamość regionalną. W rezultacie ludność rodzima na Ziemiach Zachodnich i Północnych w wyższym stopniu niż społeczeństwo polskie nie miała możliwości wyrażania swoich potrzeb i interesów grupowych. Dla części tej ludności oznaczało to zatarcie możliwości określenia i ukształtowania poczucia przynależności do narodu polskiego; ponadto w sposób zamierzony czy niezamierzony stała się przedmiotem przetargów w stosunkach polsko-niemieckich.

Obecnie Polska znajduje się w dramatycznej sytuacji ekonomiczno-społecznej i coraz bardziej rozpowszechnia się pogląd, że nie można przeciwstawić się wpływowi niemieckim, opartym na przewadze cywilizacyjno-technicznej i sile ekonomicznej RFN. Jednakże Niemcy w 1945 r., po klęsce hitlerizmu znajdowali się w znacznie gorszej sytuacji, tracąc suwerenność, jednolitość państwową, potencjał gospodarczy. Przeżranej wojnie towarzyszył wizerunek narodu odpowiedzialnego za zbrodnie wobec ludzkości. Mimo to Niemcy po wojnie nie zrezygnowały z anektowania ludności autochtonicznej na utraconych przez nie terenach na rzecz Polski jako mniejszości niemieckiej. W miarę upływu czasu zaczęły realizować coraz bardziej klarowną, aktywną i konsekwentną politykę wobec tej ludności, obliczoną na jej przyciąganie. W zakres tej polityki wchodzi formalno-prawne uznanie obywatelstwa niemieckiego, a tym samym przynależności do narodu niemieckiego, ludności w kolejnych pokoleniach, z czym są związane przywileje i preferencje dla tej kategorii emigrantów. Obecnie w polityce wobec tej ludności przesunięto akcent z przyciągania jej do RFN na wzmocnienie, a nawet częściowo tworzenie i zaktywizowanie mniejszości niemieckiej w Polsce w oparciu o przewagę ekonomiczną i atrakcyjny wizerunek Niemca w Polsce, o który Niemcy cały czas bardzo dbają. Strona polska jak do tej pory niewiele temu przeciwstawiła, a przeciwnie — godziła się w imię doraźnych interesów na ustępstwa. Świadczą o tym zarówno umowa między PRL a RFN w 1970 r., jak i ostatnio podpisane porozumienie polsko-niemieckie. Skutki tego są tragiczne zarówno dla ludności rodzimej, jak i dla Polski. W przeświadczeniu ludności rodzimej to państwo niemieckie o nią dba i ochrania, podczas gdy Polska łatwo z niej rezygnuje. System realnego socjalizmu, który spowodował taki dotkliwy i wielostronny kryzys, jest utożsamiany z polskością w ogóle. Wzmacnia to mechanizmy oderwania od Polski.

Nie sądzimy, że naszym zadaniem jest określenie polityki wobec Ślązaków, Mazurów, Warmiaków i Kaszubów. Natomiast uważamy, że odejście od dotychczasowych, skompromitowanych zasad i założeń wobec wypracowanie długofalowej, konsekwentnej i całościowej polityki jest rzeczą absolutnie konieczną.

Poznań, grudzień 1983 r.

Bczena Beba (Ośrodek Badań Naukowych im. W. Kętrzyńskiego, Olaszyn); Danuta Berlińska (Instytut Śląski, Opole); Sławomir Dąbrowski (Uniwersytet Warszawski); Bożena Domagała (Akademia Rolniczo-Techniczna, Olaszyn); Henryk Galus (Gdańskie Towarzystwo Naukowe); Franciszek Jonderko (Instytut Śląski, Opole); Marek Latarszek (Akademia Medyczna, Gdańsk); Andrzej Sakson (Instytut Zachodni, Poznań); Teresa Soidra-Gwizdź (Instytut Śląski, Opole); Maria Szmaja (Wyższa Szkoła Pedagogiczna, Kraków); Anna Szyfer (Uniwersytet Poznański)

Andrzej Sakson

POŁOŻENIE LUDNOŚCI POLSKIEJ W TZW. KRAJU WARTY W OKRESIE OKUPACJI HITLEROWSKIEJ

WYBÓR ŹRÓDEŁ.

Pod red. Cz. Łuczaka

Seria: Documenta Occupationis, t. XIII

ark. 31, nakład 1000

Praca Czesława Łuczaka, poprzedzona wnikliwym wstępem, obejmuje bardzo obszerny zbiór dokumentów znajdujących się głównie w archiwach polskich, dotyczących codziennego życia ludności polskiej w tzw. Kraju Warty. Zamieszczone dokumenty dotyczą: różnych form bezpośredniej eksterminacji ludności polskiej, stosowanych kar administracyjnych, problemu wysiedleń i przesiedleń, germanizacji dzieci polskich, grabieży mienia, warunków płacy i pracy polskich robotników, sprawy ubezpieczeń społecznych, służby zdrowia, a także życia religijnego. Praca zawiera obszerną bibliografię oraz indeks miejscowości.

DO NABYCIA:

- w księgarniach naukowych Domu Książki,
- w Instytucie Zachodnim 611 - 772 Poznań Stary Rynek 78/79 (także za pobraniem pocztowym).

